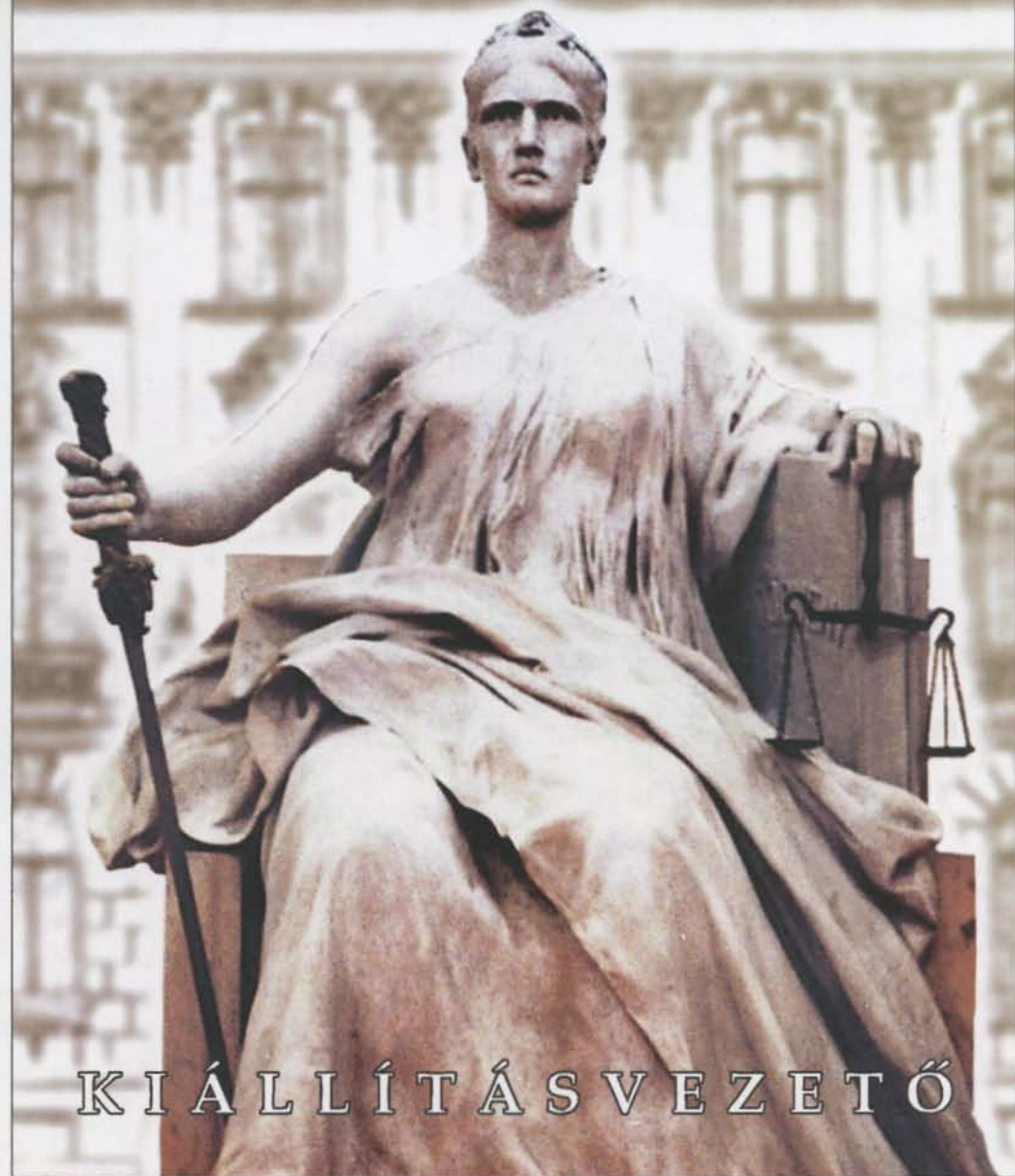

A BÍRÁSKODÁS 400 ÉVE KECSKEMÉTEN

KIÁLLÍTÁSVEZETŐ

A BÍRÁSKODÁS 400 ÉVE KECSKEMÉTEN

A kiállítást rendezte, a katalógust összeállította:
Péterné Fehér Mária
Mudri Andor

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Kecskemét, Klapka u. 13-15.

Felelős kiadó:
Dr. Szabó Attila
levéltárigazgató

Készült: 200 példányban

Kecskemét, 2005

BEVEZETŐ

2004. november 9-én volt 100 éve annak, hogy a mai Rákóczi út 7. szám alatti törvényszéki impozáns épületet, a Kecskeméti Magyar Királyi Törvényszék székházát átadták. 2004. november 8-án ennek emlékére kiállítást rendezett a Bács-Kiskun Megyei Bíróság és Ügyészség a bíróság dísztermében. A kiállítás anyagát döntő részben a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött oklevelek, iratok, egyéb dokumentumok alkották. A kiállítás csak két hétig volt látogatható, mivel a terem funkciója nem engedte további fennállását. A nagyteremben ítélezés folyt. A kiállított történelmi dokumentumokat akkor csak egy szűk kör láthatta. Ezért arra gondoltunk, hogy a levéltár épületében hosszabb ideig is láthatóvá tesszük a sok előkészítést, nagy munkát igénylő kiállítás anyagát. Természetesen a levéltári folyosó-kiállítás lehetőségei szerényebbek, mint a volt bírósági kiállításé, ezért annak egy válogatott, szűkített változatát tudjuk csak az érdeklődők elé tárni. Jelen kiállításvezető pedig az akkori kiállításához készült katalógus (*A bíraskodás 400 éve Kecskeméten a dokumentumok tükrében. Szerk.: Dr. Bodóczy László Kecskemét, 2004.*) rövidített változata.

A kiállításon Kecskemét joghatóságát és igazságszolgáltató tevékenységét a 16. század végétől a 20. század végéig bemutató források kerülnek bemutatásra. Oklevelek, iratok sora bizonyítja, hogy Kecskemét századokon keresztül mekkora erőfeszítéssel igyekezett részleges közjogi és teljesebb igazságszolgáltatósi önállóságát akár a törökkel, akár a földesurakkal, vagy a megyével szemben megőrizni. Az önállóság természetesen viszonylagos volt, a bírák és a tanács mindenkor a jogi keretek, a kor adta lehetőségek között intézhették a város belügyeit.

Mai ismereteink szerint Nagy Lajos királynak egy 1353-ban kelt oklevelében találjuk az első utalást Kecskemétre, mint helysége vonatkozásán. Egy 1368-as oklevél már oppidumként, mezővárosként említi. Ebben az időben Kecskemét királyi, királynéi birtok volt, és mint ilyen rendelkezett bizonyos kiváltságokkal. Nincs pontos adatunk arra, hogy Kecskeméten mikorra datálható a bíróválasztás jogának és a tisztségviselők jog-állásának szabályozása, de Zsigmond király egy 1423-ban kelt oklevelében utalás történik a város választott bírójára.

Mezővárosi kiváltságokat meghaladó jogokat élvezett Kecskemét a királyi tulajdon megszűnése után is, amikor földesurak birtokába jutott. Erzsébet királyné 1439-ben, hogy a végvárok megerősítéséhez pénzhez jusson, több birtokát elzálogosította, így Kecskemétet is. Az egymást sűrűn váltó földesurak főhatalma mellett azonban Kecskemét meg tudott maradni kiváltságai birtokában: szabadon választotta előljáróit, egy összegben fizette a földesúri cenzust, a város lakói birtokaikat szabadon adhatták-vehették. A bíraskodás joga meghatározott keretek között lett a földesúr, valamint az előljáróság joga. Kecskeméten nem volt ebben az időben megyei ítélszék.

A mohácsi csatavesztés után a meghódított Duna-Tisza közén Kecskemét, (Nagy)körös, Halas, Cegléd a szultáni magánkincstár fennhatósága alá került. A török Magyarországon az adó kirovásán és beszedésén túl alig tett valamit, nem épített ki teljes körű közigazgatási rendszert, a községi önállóságot a legcsekélyebb helységnek is megadta. Kecskemét ügyeit is saját bírójára és tanácsára intézte, ez érintkezett a török hatóságokkal, bár a 15 éves háború előtt Kecskeméten is laktak török tisztviselők.

Kádi ítélkezett pl. a lakosság polgári pereiben, büntető ügyekben azonban a budai basa büntető törvényszéke (a diván) ítelt. Magyar ember magán ügyében azonban török bíróhoz leginkább akkor fordult, amikor nélküle már nem tudta elintézni ügyét. A török bíró minden eljárásának ugyanis saját törvényei és szokásai, de leginkább a maga önkénye által meghatározott díja volt, amit mindig a nyertes fél fizetett. (Tizedpénz, hitpénz, hűcsét, kalodaváltság, pálcapénz stb.) A fenyítő eljárás is hasonló „adóztatáson” alapult. A lopásért, rablásért, gyilkosságért és a török káromlásáért járó halálbüntetésen kívül minden bűn pénzbírságot vont maga után.

A török hódoltság ideje alatt a magyar király nem mondott le felségjogainak gyakorlásáról, bár rendelkezéseit teljesen lehetetlen volt végrehajtani. Ez idő alatt Kecskemét földesurai sem fordultak meg a városban, de a jogaik elismerését jelentő census magfizetését elvárták. A földesurak a városi bíráskodás ügyére azonban ekkor nem bírtak befolyással. A török tisztviselők 1596 után eltávoztak a városból, a kádi csakúgy, mint a fejadót szedő defterdár. A 16. század végi - főleg tatár - pusztítások nyomán az egész Duna-Tisza köze elpusztult, nem maradt más meg csak a három város: Kecskemét, Cegléd és Körös.

A Duna-Tisza közi települések magára hagyatottsága (a megyehatóság, földesurai és a török tisztviselők mind magára hagyták a térséget) azt eredményezte, hogy bizonyos ügyeik megoldását együttesen intézzék, megteremtsék ennek „intézményesített” rendszerét. Bíráskodás terén ez volt a convocatus bírák törvényszéke, vagy ahogy a köznyelvből a történelmi irodalom átörökítette, a „fogott bírák törvényszéke”. Több esetben Kecskemét, Körös és Cegléd esküdt bíráiból alakították, s ez a törvényszék élet-halál fölött szabadon ítelt. A török kiűzése utáni átmeneti időszakban a városi tanács és a fogott bírák együttesen ítélkeztek, amíg ezt az „intézményt” fel nem váltotta a városban időnként tartott földesúri törvényszék.

Kecskemét földesúri hatalom alá kerülésének (1439) időszakából nem maradtak fenn a földesúri bíráskodásnak dokumentumai. A 17. század végétől erősödött meg a földesúri befolyás Kecskeméten. A város belső autonómiája, amely a török alatt mind közigazgatás, mind bíráskodás terén kialakult, nem volt olyan erős, hogy ellent tudott volna állni a földesúri - s az erősödő vármegyei - hatalomnak. A Koháryak már 1693-ban pallosjogot szereztek, ekkor hirdette ki Pest-Pilis-Solt vármegye, hogy Kecskemét, amely addig gyakorolta, ezen túl eltiltatik a főbenjáró ügyek fölötti bíráskodástól. A földesúri bíráskodás leglényegesebb elemei 1703-ban alakultak ki, 1713-tól pedig a Koháryak földesúri törvényszéke (úriszéke) rendszeresen ítélkezett a városban. Az úriszék hatásköre minden polgári, úrbéri és büntető ügyre kiterjedt. Egyrészt a tanácsi ítéletek fellebbezési fórumaként szolgált, másrészt viszont a földesúri joghatóságból eredő hatáskörökben első fokon volt illetékes. Büntető ügyekben leggyakrabban vagyon elleni bűncselekményekben - tolvajlás - ítélkezett az úriszék, de elé kerültek a rablók, útonállók, gyilkosságot elkövetők is. 1834. november 15-én írták alá Bécsben Kecskemét képviselői a földesúri hatalom alóli megváltkozási szerződést a Koháryak örökösivel a Koburgokkal. Ezzel 1835-től megszűnt az úriszéki bíráskodás Kecskeméten.

A városi bíróság már a feudalizmus kezdeti szakaszától azonos volt a városi magisztrátussal (tanáccsal), élén az évről évre választott főbíróval. A bíráskodás és az igazgatás funkciói intézményesen nem különültek el, a főbíró és a tanács ugyanúgy intézkedett igazgatási kérdésekben, mint ítelt a lakosok közötti peres ügyekben. A bírói hatáskört a városi főbíró és külön a tanács is gyakorolta. Kisebb értékű lopások, családi perpatvarok

ügyében, kisebb kihágási esetekben ítélkezett a főbíró. Amikor azonban 100 forintot meghaladó értékek forogtak kockán, a tanács elé került az ügy. A közrend és a közérkölcsvédelme tartozott a magisztrátus hatáskörébe, de számos bírósági ügy keletkezett Kecskemét gazdasági érdekeit érintő kérdésben. A tanács ítélete ellen polgári ügyekben az úriszékhez, ennek megszűnése után (1835-től) a megyetörvényszékhez lehetett fellebbezni.

Büntető perekben azonban az ügyek az úriszéken, majd a megyei törvényszéken folytak. Kecskeméten 1805-ben szervezték meg a fiscalisi (ügyészi) állást. Az ügyész volt a város jogi képviselője. 1820-ban már egy egész hivatal foglalkozott ezzel az ügykörrel, élén a tiszti főügyésszel. 1820-tól 1826-ig ezt a tisztet Csányi János töltötte be, 1826-tól pedig haláláig (1830-ig) Katona József. (Az úriszék - ahol a várost az ügyész képviselte - irati között szép számmal maradtak fenn Katona József jellegzetes kézírásával, igényes stílusával szerkesztett, igazságérzetét tükröző ügyiratok.)

Magyarországon az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt megindult polgári jellegű átalakulás a bírósági szervezet egészét csaknem teljesen érintetlenül hagyta. A szabadságharc leverése után azonban a győztes Habsburg hatalom teljesen átalakította az ország igazgatási és bírósági szervezetének struktúráját. Az 1849. november 10-én közzétett császári elhatározás ideiglenes jelleggel alakította át a magyarországi bírósági szervezetet, a véglegesnek szánt rendszer pedig 1854-ben lépett életbe. A közigazgatásilag 5 részre osztott Magyarországon 5 főtörvényszéket szerveztek. A főtörvényszékek alá tartoztak a nagyjából megyénként szervezett törvényszékek. A bírósági szervezet legalacsonyabb fokán a járásbírók álltak. A vádhatóságot is ilyen területi rendszerben szervezték. A főtörvényszékek mellett fő államügyészek, a törvényszékek mellett államügyészek, a járásbírók mellett pedig ügyészi helyettesek működtek. Úgynevezett különös bíróságokat is létrehozott az elnyomó osztrák hatalom. Ezek közül legkíméletlenebb ítéleteket a „haditörvényszékek” hozták.

Az önkényuralom időszakában Kecskeméten - mint Pest-Solt megye akkori székhelyén - 1854-ben került sor a megyetörvényszék felállítására. 1851-től azonban már Kecskemétre és kerületére nézve Társas Járásbírószág is működött. (Ennek elnöke lett Csányi János, egyik tagja pedig Hornyik János.) A járásbírószágok hatáskörébe kisebb ügyek (500 forintot aluli perértékkel) tartoztak. Minden egyéb ügy (súlyosabb tárgyú polgári és bűnper) a törvényszék előtt indult.

A jogszolgáltatás (ideiglenes) rendszerében, 1855-ig fennmaradt a városi főbíró bírószéke. A főbíró addig kisebb polgári ügyekben, családi perpatvarokban még ítélkezett. Ugyancsak 1855-ig működött a városi tanács törvényszéke.

Az oktrojált osztrák bírósági szervezet működése 1861. április 30-ig tartott. Az 1860. október 20-án kelt - s Magyarország önállóságát belső ügyekben visszaállító - császári rendelkezés, az ún. „októberi diploma” értelmében a hazánk területén működő idegen jogszolgáltatási szerveknek be kellett szüntetni működésüket, s irataikat át kellett adniuk a visszaállított magyar hatóságoknak.

1861 és 1871 között az igazságszolgáltatást Kecskeméten is ismét a város saját választott tisztviselői gyakorolták. Teljes egészében azonban nem lehetett a feudális bírósági szervezet egészét visszaállítani. Az 1861. január 23-tól március 4-ig ülésezett „Országbírói Értekezlet” kialakította „Ideiglenes Törvénykezési szabályok” alapján az úriszék kivételével visszaállítottak majdnem minden feudális bíróságot. Így került sor Kecskeméten a főbíró bírószéke és a tanács „Törvényszéke” visszaállítására. A korszakra jellemző volt a rögtönbíráskodás fenntartása (mely 1849-től érvényben volt). Erre az igen nagy

